

*Стовбур Л. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Запорізького національного університету*

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРАНСПОНОВАНИХ ПОЕТОНІМІВ У ДОРОБКУ ЛІНИ КОСТЕНКО

Анотація. Ім'я в художньому творі є індикатором так званої антропонімної норми, що віддзеркалює суспільні смаки, проте популярність чи непопулярність певного імені певною мірою стихійна. Ім'я виконує в мові твору, окрім номінативної, характеризувальну, стилістичну й ідеологічну функції та зазвичай належить до категорії вигаданих імен, але часто письменник використовує реально наявні імена або комбінації тих і тих. Поетонімами, як правило, позначаються не реальні об'єкти, а ті ідеальні образи вигаданих або реальних об'єктів, що названо власним іменем і які існують в уяві автора та (через текст твору) в уяві читачів. Навіть у тих випадках, коли поетонім називає особу, який-небудь топографічний або інший реально існуючий чи той, що існував у минулому, об'єкт, ореол художнього твору переносить його в умови вигадки та гри. Відмінність між поетонімами і власними назвами полягає також у тому, що перші відрізняються принциповою динамічністю змісту, нестійкістю відносно належності до ономастичної або апеллятивної лексики. Використання поетонімів залежить від майстерності письменника, від його стилю, а також від жанрових особливостей твору. У поетичній палітрі художнього тексту Ліни Костенко особливе місце належить поетонімам, що допомагають авторці втілити її ідейний задум, передати особливості її авторського таланту.

У поетичному тексті Ліни Костенко емоційно-експресивні варіанти імені персонажа є своєрідним засобом компресії, що дає змогу передати внутрішнє через зовнішнє, психологічний стан через форму імені. Неабиякого ефекту авторка досягає тоді, коли в межах одного вірша використовує повну, офіційну форму імені та розмовну або стилістично знижену, що підкреслює авторську оцінку героя, передає високий ступінь захоплення чи зневаги. Іншомовні антропоніми у ролі фреймів не тільки підкреслюють національність персони, але й виконують певну стилістичну роль. Також у поетичних текстах типізувальне значення форми множини антропоніма реалізується у численних варіаціях, утворюючи фактично цілу групу різних значень. Конотативне значення теонімів, уживаних у множині, залежить від ореолу первинного образу, оскільки в цьому разі в уявленні мовців існують певні стереотипи, автор переосмислює відомий образ, виявляє в ньому нові асоціативно-психологічні характеристики.

Ключові слова: транспозиція, конотація, модифікація, поетонім, антропонім, міфоантропоніми, теоніми, хрононіми.

Постановка проблеми. Попри доволі велику кількість ономастичних публікацій, граматичні транспозиції поетонімів відкривають широкі дослідницькі перспективи, адже поетоніми, ґрунтуючись на прийомі перенесення, виражають абстрактні, узагальнювальні відношення між грамами, що приводить до

утворення нових асоціативних полів, зміни ідейно-змістових настанов висловлювання і фактів реальної дійсності. Тому за умови високого рівня оцінюваності транспозити можуть слугувати стилістичним засобом. Поетоніми є тим вагомим елементом авторського мовного засобу, що дає змогу об'єктивно оцінити поетичне бачення тексту, персонажів, дійсності, мовну картину світу та смисловий рівень твору.

Мета роботи: дослідити граматичну транспозицію поетонімів, що побутують у творчості Ліни Костенко, через призму їх функціонально-стилістичних можливостей.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань:** окреслити проблематику граматичної транспозиції в сучасній лінгвістиці; дослідити граматичні транспозити зі значенням дистрибутивності у творчості Ліни Костенко; описати функціонально-стилістичні транспозиційні зміни поетонімів у творах Ліни Костенко.

Актуальність розвідки визначається комплексним характером дослідження транспозиційних модифікацій іменних частин мови, зокрема транспозитних поетонімів, їх функціонально-семантичним аналізом, встановленням стильових особливостей їх реалізації. Комплексний аналіз поетонімиї в поетичних циклах Ліни Костенко через призму транспозиції слугуватиме певним внеском до теорії поетоніматики.

У сучасній українській лінгвістиці динамічно розвивається наукове опрацювання особливостей онімотворчості відомих письменників. Зростання зацікавлення авторськими поетонімами пояснюється тим, що їх вибір, використання та внутрішня форма належать до характеризуючих, стрижневих елементів творчості митців. Численні поетичні новації автора – яскрава ознака його ідіостилу. Структура поетонімів, їх варіативність та характерні особливості дають підстави говорити про індивідуальний стиль автора та особливості його онімотворчості.

Вітчизняні лінгвісти [1, с. 12–16], [2], [3, с. 7–14], [4] розглядають широке коло проблем, пов'язаних із семантикою, функціонуванням, стилістичним навантаженням поетонімів. Проте поза увагою мовознавців залишаються можливості іменних категорій поетонімів у площині транспозиції. У традиційній граматиці вивчення транспозиції здебільшого зосереджується на показниках парадигматичних зв'язків, але не враховується такий важливий чинник, як контекстуальне оточення мовного знака.

Поетонім, крім номінативної, виконує ще й характеризувальну, стилістичну та ідеологічну функції. Цей складовий елемент авторського художнього ономастикону виступає номінацією суб'єкта, об'єкта або часового відрізка художньої оповіді. Використання поетонімів залежить від майстерності письменника, від його стилю, а також від жанрових особливостей твору. У поетичній палітрі художнього тексту Ліни Костенко особливе

місце належить поетонімам, що допомагають авторці втілити її ідейний задум, передати особливості її авторського таланту.

Поетонім у контексті концентрує смислові відтінки й асоціації, є одним із засобів створення художньо-образної моделі твору, оскільки власне ім'я долучається до різноманітних зв'язків основного тексту, де воно функціонує не самостійно, а в тісній взаємодії із найближчим і загальним контекстом. Тому закономірним з боку автора буде використання транспозиції задля найменування окремих осіб та споріднених груп людей:

Оце ж мої Волинці й Пінчуки.

Мої Драчі, Немиринці і Гнівань!..

Прудюси. Плачинди. Одчайдухи ... [5, с. 149].

Власні імена, що є лінгвістичною категорією, не лише виступають як невід'ємний складник мікротексту, але й утворюють у ньому у всій своїй сукупності певну систему з властивими їй специфічними рисами і закономірностями функціонування. Найяскравіше це явище простежується на словотвірному рівні завдяки деривації і подальшому функціонуванню демінутивних форм від популярного жіночого імені *Марія*:

– Знайшлась у вас Марієчка... [5, с. 12];

– Лиш не заплаче свої карі очі

та Марусенька, як було колись... [6, с. 43].

Поетоніми в різних контекстах мають різний ступінь смислових інтерпретацій і граматичних транспозицій, зокрема категорії числа, коли форма множини сигналізує про негативну конотацію того чи того імені, характеризуючи таким способом зображуваного персонажа. Саме це ми спостерігаємо в поетичному доробку Ліни Костенко, де фіксується схрещування індивідуального та читацького дискурсів, не зумовлених архетипними формами:

Тепер твої всі Гальки й всі Маруськи,

бо хлопець ти, нівроку, показний [7, с. 43].

Частина розглянутих поетонімів-антропонімів має своєрідну семантичну парадигму, оформлену за допомогою стилістично-словотворчих засобів, зокрема пейоративних суфіксів, використання яких для найменування коронованої особи зводить нанівець усю пафосність її соціального стану, оскільки подібним чином називались простолюдини, а не представники царського роду. Спостерігаємо тут і низхідну градацію – від офіціозу до просторіччя, що мотивується соціальними, емоційно-експресивними та ідеологічними чинниками:

– Як любив він ту Єкатерину! [8, с. 270];

– ...ти пиши їм, Катько, ти не бійся [8, с. 271].

Транспоновані поетоніми у творах поетеси становлять собою особливим чином організований мікротекст, що відображає менталітет народу, його культурно-історичне минуле. Ось чому в певній частині поетонімів закладено потужний заряд сарказму, відверто знущальної тональності щодо псевдоіншомовних прізвиськ, прототипи носіїв яких могли гнобити українців упродовж тривалого історичного періоду. Найбільш показовим у цьому плані є роман «Маруся Чурай», де авторка вводить у тканину твору власні оказіональні деривативи, що стилізовані під польські антропоніми:

– Які шляхетні прізвиська тут панські! –

Бидловські, Козобродські, Себастьянські.

Яка в них гідність чується велика! –

Рох Яблоновський і Тадеуш Пика [7, с. 155].

Ще більшого остракізму заслуговують запроданці, які, з певних міркувань, ополячувались, зрікаючись свого коріння.

Саме до таких належить особа на прізвисько *Птимченко-Заглобська* [7, с. 178].

Справжня функціонально-стилістична гра транспонованою поетонімною множиною-одиною як найвагомішим мовним засобом, на наш погляд, розгортається у поемі «Фото у далекий вирій». Спочатку з'являється роздільна множинність, виражена одною:

– Тут що не двір, то квітне по Наталці.

І кожна хоче у кіно й на танці [9, с. 198].

Потім узагальнена множина:

Наталки шепотіли до Катрусі:

– Він, може, має в городі котрусь? [9, с. 198].

У наступному уривку – узагальнена одинина, з підкресленою інверсією поетоніма:

– А може, справді Катря угадала

і вже якась його залободала [9, с. 199], хоч то шепотіли Наталки, а не Катрусі.

А у фіналі поеми Л. Костенко використовує одну, індивідуальність – конкретну людину з її конкретним життям:

Ярину вб'ють, Наталка вийде заміж,

Катруся десь в Ельзасі пропаде [9, с. 201].

Отже, у поетичних текстах типізувальне значення форми множини поетоніма транспонується, щоб реалізуватись у численних варіаціях, утворюючи фактично цілу групу різних значень.

Простежуємо в ліриці Л. Костенко й античні теми, що розкриваються за принципом надання старій проблемі нового звучання. Зокрема, в поезії «Вітри гули віолончеллю, писали пальми акварель» лірична героїня веде мову з міфічним Прометеем про те, чи його подвиг був доцільним в умовах повного непорозуміння з тими, заради кого здійснювався, й отримує однозначну відповідь:

О Прометею! Варто?! –

«Варто!» –

так він сказав мені з-за хмар [8, с. 49].

У вірші «Криши, ламай, трохи стереотипи!» доля набирає вигляду ганебної звички, персоніфікованої в образі істеричної і сварливої дружини Сократа, наприклад:

Хоч давня звичка з профілем Ксантіни

благає, плаче, просить: «Не займай!» [8, с. 49].

Задля висвітлення філософських узагальнень і спостережень над сутністю буття поетеса використовує транспонований поетонім – власну назву чудовиська-людобика з острова Крит:

... Життя – страшна корида.

На сотню Мінотаврів – один тореадор [8, с. 212].

Досліджуючи творчий доробок Ліни Костенко, виявляємо такий феномен, як стилістична лексикалізація міфу, тобто вербалізація відповідного елемента міфологічної когнітивної парадигми, його втілення в поетонімі. Результатом цього процесу стає міфопоетонім, що репрезентує сегмент міфологічної картини світу, приналежної до українських національних реалій:

щоб... на всі віки були преславні наші козаки – як ті Ахілли і як ті Геракли [5, с. 119].

Міфонім у неміфологічному контексті завжди метафоризований, адже порівняно з будь-якою іншою лексичною одиницею цей розряд онімів не обмежується функцією інформування – він репрезентує не лише образ, але й конкретну ситуацію, певні світоглядні узагальнення, психологічні спостереження, морально-етичні настанови, оскільки міф – це витвір віри, який складає філософсько-естетичний комплекс

давньої епохи. Ці одиниці сприймаються як спадок міфологізованого мислення, після розпаду якого міф набирає літературної форми. Саме тому транспоновані міфоніми у формі множини поширені у поетичному слові Л. Костенко, наприклад:

*Убоге поле, ми з тобою Креси
десь наше зерно – гори золоті* [5, с. 39].

Потужний стилістичний ефект справляють і транспоновані теоніми, що зазнають несподіваної семантичної оказіональної трансформації, характерної для світобачення мисткині, відомої руйнівниці стереотипів:

*Підтоптані пари такі непаристі,
як Януси дивляться в різні боки* [8, с. 349].

Як бачимо, у цьому контексті йдеться не про стереотипну конотацію дволикості, закладену в теонімі Янус, а про дещо інше – психоемоційну відчуженість немолодого подружжя.

Система поетонімів, створених Ліною Костенко, – це складний конгломерат різних за походженням і семантичним наповненням онімів, що належать до глибинних періодів історичного розвитку українського народу, зокрема до язичництва. Архаїчні форми наповнюються реалістичним змістом, на денотативне значення накладається оцінне чи характеризувальне. Показовими в цьому плані є множинні хрононіми, у яких чітко простежується, крім граматичної, ще й семантична транспозиція. Крім того, подеколи вони можуть втрачати статус власних назв і переходити до розряду апелювативів:

– *Зелені коси русальних великоднів
верби порозвішували на сонці* [8, с. 132];
– *Минулих літ великодні мертвецькі
тебе густим мовчанням облягли;*
– *... перетлілі мої канати в не мої Великодні
не співає жоден дзвонар* [5, с. 26].

Незначну групу становлять власні назви релігійних свят, які вживаються для підкреслення емоційної забарвленості, для детермінації часу, наприклад:

– *...і поженились десь у одночассі.
На Дмитра десь. А вже десь на Варвари
прийшов Бобренко, похиливши гребінь* [5, с. 58].
– *Той наткнувся на того, а інша упала,
той вогонь перескочив, як на Йвана Купала* [9, с. 141].

Отже, проведене дослідження дає підстави зробити висновки про потужний стилістичний потенціал транспонованих поетонімів у творчому доробку Ліни Костенко. Спостережено, що певна частина аналізованих одиниць функціонує без істотних змін, проте більшість транспонованих онімів зазнала значних семантичних зрушень, що приводить до кардинально нового сприйняття, здавалося б, загальновідомих подій, явищ, процесів. Вважаємо, що стилевжиток транспонованих поетонімів різного штибу у творах Ліни Костенко цілком виправданий і є своєрідним маркером її концептуальної картини світу.

Перспектива подальших розвідок лежить у площині дослідження глибинних пластів ідіостилію Ліни Костенко через призму мовностилістичних засобів вираження авторського світобачення.

Література:

1. Безпояско О.К. Зони перехідності в граматичній категорії числа іменника. *Мовознавство*. 1995. № 2–3. С. 12–16.

2. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. *Теоретична морфологія української мови: академічна граматики української мови*. Київ : Універ. вид-во «Пулсари», 2004. 400 с.
3. Загнітко А.П. Основи еволюції граматичних категорій. *Мовознавство*. 1991. № 5. С. 7–14.
4. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики: монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 378 с.
5. Костенко Л. Берестечко. Історичний роман. Київ : Укр. письменник, 1999. 158 с.
6. Костенко Л. ТРИСТА ПОЕЗІЙ. Вибрані вірші. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. 420 с.
7. Костенко Л. Маруся Чурай: Історичний роман у віршах. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2018. 224 с.
8. Костенко Л. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. 560 с.
9. Костенко Л. Неповторність. Вірші. Поеми. Київ : Молодь, 1980. 222 с.

Stovbur L. Stylistic potential of translated poetonims in works by Lina Kostenko

Summary. The name in the work of art is an indicator of the so-called anthroponymic norm that reflects social tastes, but the popularity or unpopularity of a particular name is to a certain degree spontaneous. The use of poetonims depends on the skill of the writer, on his style, as well as on the genre features of the work. In the poetic palette of artistic text Lina Kostenko a special place belongs to poetonims which help the author to translate his ideological plan to transfer the features of his author's talent. The author's choice in this regard is balanced somewhat biased although secondary.

In the poetic text by Lina Kostenko the emotionally-expressive variants of the character's name are a kind of compression that allows the internal transmission through the external, psychological state through the form of a name. The author achieves a remarkable effect when, within a single verse, he uses the full, official form of the name and spoken or stylistically reduced, emphasizing the author's assessment of the hero, conveys a high degree of admiration or neglect. Foreign-language anthroponymy in the role of frames not only emphasize the nationality of the person, but also perform a certain stylistic role. Also in poetic texts the typing value of the form of anthroponymy set is realized in numerous variations, forming in fact a whole group of different values. The connotative significance of the theories used in the set depends on the halo of the original image, since in this case there are certain stereotypes in the presentation of the speakers, the author rethinks the known image, reveals new associative-psychological characteristics in it for example: The trampled pairs are not partisan, how Janus looks in different directions. In modern perception the god Janus represents duality and although L. Kostenko interprets this image in another direction it speaks of incompatibility, the inner distance of spouses, the general emotional and appraisal meaning of the word Janus is negative. Often mytho-anthroponyms pass into the category of appearances and the grammatical form of the set contributes to such a modification of the onymies more than one.

L. Kostenko's works are deeply metaphorical. The writer creates a world of harmonious relationships, establishes emotional contact with the outside world, between the author and the reader. The metaphor of L. Kostenko as a way to subtext and the idea of a work helps to understand the work to decipher it.

Key words: transposition, connotation, modification, anthroponym, mythoanthroponyms, theonyms.